

Způsoby ve větě hlavní

Latina má tři slovesné způsoby, indikativ, konjunktiv a imperativ. Z hlediska syntaxe vedlejších vět je zvláště důležitá opozice mezi indikativem a konjunktivem. Obecně lze říct, že indikativ vyjadřuje děj reálný (fakt), kdežto konjunktiv děj v jistém smyslu nereálný (ne-fakt). Konjunktiv se tedy používá v případě, že mluvčí zaujímá k ději určitý postoj (přání, výzva, možnost, podmínka,...). Protiklad mezi indikativem a konjunktivem nelze jednoduše ztotožnit se skutečností či neskutečností děje v mimojazykové realitě. Tatáž skutečnost reálného světa může být v jazyce podána různým způsobem.

INDIKATIV

Používání indikativu v latinských hlavních větách je v řadě případů stejné jako v češtině. Jsou zde však i odlišnosti. Mezi nejvýraznější patří tzv. falešný kondicionál.

Falešný kondicionál

Latina má někdy indikativ tam, kde čeština (ale i italština nebo španělština) používá kondicionál (podmiňovací způsob¹).

Dochází k tomu zejména u výrazů vyjadřujících možnost, nutnost, názor atd., protože latina chápe rysy typu nutnost, možnost jako reálné. Jedná se o tyto skupiny výrazů:

1. slovesa znamenající **možnost**, **nutnost**, **očekávání**, **záměr** atd., např.: *debeo, possum, necesse est, oportet, decet, licet, praestat, interest, gerundivum + esse, puto, arbitror, exspecto, spero, existimo*
2. rovněž **volo, nolo, malo**, které však mívají často také konjunktiv potenciální nebo ireálný
3. predikáty tvořené **adjektivem neutra** nebo **genitivem přivlastňovacím** (nebo ekvivalentním výrazem) a **slovesem esse ve 3. os. sg.**, např.: *longum est, facile est, aequum est, melius est, tempus est, par est, fas est, stulti est, tuum est, satis est, opus est* atd.
4. *paene (prope) + ind. pf.* je významovým ekvivalentem minulého kondicionálu (*paene cecidi* „byl bych málem upadl“)

Užívají se následující indikativy:

- **indikativ přezentu** pro **přítomnost**;
- **indikativ perfekta**, plusquamperfekta a imperfekta² pro **minulost**: rozdíly mezi nimi nejsou často jasné, **nejčastěji** se užívá **perfektum**.

Pokud se zpochybňuje realita samotného modálního výrazu, je modální výraz v konjunktivu, např.:

Quis id possit negare?

Kdo by mohl tohle popírat? / Kdo by to mohl popřít?

Zpochybňuje se možnost popřít danou věc.

Quis id potest negare?

Kdo by to popíral / Kdo by to mohl popřít?

Zpochybňuje se popírání, ne možnost to udělat.

Konjunktiv se může použít místo indikativu i pro zdůraznění (jedná se tedy o strategii mluvčího, jak podat určitou informaci).

¹ Ve španělských gramatikách se však kondicionál obvykle řadí mezi indikativy a nechápe se jako samostatný způsob.

² Indikativ imperfekta může někdy vyjadřovat i irealitu v přítomnosti.

Při překladu do češtiny lze použít indikativ nebo kondicionál, např. *melius est* „je lepší / bylo by lepší“, *volo* „chci / chtěl bych“, *oportet* „je třeba / bylo by třeba“ atd. Pro výběr vhodného způsobu v konkrétním případě je rozhodující širší kontext. Ve zdvořilostních frázích např. latina používá indikativ mnohem častěji než čeština.

KONJUNKTIV

Jak bylo řečeno výše, konjunktiv slouží k vyjádření postoje (ne-faktu). Může se jednat např. o pobídku, irealitu, možnost, pochybnost, přání, přípustku atd. Konjunktivy ve větě hlavní lze rozdělit do dvou skupin, na:

1. **volitivní typ** (záporka **ne**): deliberativní, přací, přípustkový, vybízecí
2. **potenciální typ** (záporka **non**): potenciální, ireálný, vyjádření předpokladu

Volitivní typ

Vybízecí a rozkazovací

- doplňuje imperativ, užívá se pro vyjádření rozkazu, zákazu, pobídky atd.
- pro přítomnost se užívá:
 1. konjunktiv **prézentu**: hlavně v 1. os. pl. a ve 3. os. sg. a pl.
 2. konjunktiv **perfekta**: hlavně pro vyjádření zákazu ve 2. os. sg. a pl.
- konjunktiv vybízecí a rozkazovací se může se použít i pro minulost, vyjadřuje pak výčitku apod.; jedná se o okrajové užití:
 1. konjunktiv imperfekta
 2. konjunktiv plusquamperfekta: v klasické latině vždy v případě záporné pobídky do minulosti.
- záporka **ne**, pokud se neguje pouze jedno slovo, použije se záporka *non*. Negace jednoho slova slouží např. pro zdůraznění (např. „Řiďme se ne literou, ale duchem zákona.“)
- pro koordinaci dvou záporů (např. nedělejme a neříkejme) se používá **ne ... neve**, např.:

Ne id faciamus neve dicamus.

Nedělejme to a neříkejme to.

- pro koordinaci kladu (nebo negace pomocí *non*) a záporu se používá **neque** nebo **nec**, např.:

Id videant neque taceant

Ať to vidí a nemlčí.

- překlad do češtiny: imperativ kladný nebo záporný, částice „ať“, „kíž“ apod.

Přací

- Rozhodujícím kritériem pro užití určitého typu konjunktivu je splnitelnost či nesplnitelnost přání v minulosti nebo v přítomnosti:
 1. konjunktiv **prézentu**: přání **splnitelné v přítomnosti**
 2. konjunktiv **perfekta**: přání **splnitelné v minulosti**
 3. konjunktiv **imperfekta**: přání **nesplnitelné v přítomnosti**
 4. konjunktiv **plusquamperfekta**: přání **nesplnitelné v minulosti**
- objevuje se zde částice **utinam**, v poezii také *ut, sic, si*
- záporka **ne**, záporka *non* pouze u zdůraznění protikladů, viz výše

- překlad do češtiny: přací věty s částicemi „at“, „kéž“ apod.

Koncesivní

- vyjadřuje připustku
- používané konjunktivy:
 1. konjunktiv **prézentu** pro **přítomnost a budoucnost**
 2. konjunktiv **perfekta** pro **minulost**
- často zesílen částicemi *sane, age, esto*
- záporka **ne**
- překlad do češtiny: indikativ s třebaže apod.

Potenciální typ

Deliberativní

- Nazývá se také *rozvažovací* a slouží k vyjádření úvah, zvažování možností apod. (v češtině „co mám dělat?“ apod.)
- používané konjunktivy:
 1. konjunktiv **prézentu** pro **přítomnost**
 2. konjunktiv **imperfekta** pro **minulost**
- vzácně se může vyskytnout i konj. plpf.
- záporka **non**
- překlad do češtiny: pomocí modálního slovesa mít, např.:

Quid (non) faciam?

Co (ne)mám dělat?

Quid (non) facerem?

Co jsem (ne)měl dělat?

Potenciální

- Vyjadřuje, že mluvčí pokládá nějaký děj za možný. Primárně se tedy vztahuje k časové rovině přítomnost – budoucnost, protože minulost a právě probíhající přítomnost lze již posoudit z hlediska reality či nereality. Využívá se také pro vyjádření určité představy, hypotézy apod. (srov. „dejme tomu, že“). V tom případě může být orientován i do minulosti, není to však příliš častý případ.
- používané konjunktivy:
 1. konjunktiv **prézentu** pro **nedokonavý děj v přítomnosti a budoucnosti**
 2. konjunktiv **perfekta** pro **dokonavý děj v přítomnosti a budoucnosti**
 3. konjunktiv imperfekta pro minulost, často ve 2. os. sg. („řečnické ty“), např.: *crederes* „věřil bys“, *putares* „myslel bys“, *diceres* „řekl bys“
 4. vlivem ireálního konjunktivu pro minulost se vzácně může objevit i konjunktiv plusquamperfekta, nebývá to však ve 2. os. sg. (zde konj. impf., viz předchozí bod), potenciální konjunktiv plusquamperfekta je významově blízký s konjunktivem ireálním
- záporka **non**
- využití pro oslabení tvrzení, žádosti apod., např. *velim, nolim, malim, ausim, dixerim, dixerit aliquis, haud negaverim* apod.
- nejistota se vyjadřuje také konstrukcemi *fortasse* + ind. nebo *forsitan* + konj.
- používá se zejména v hlavních větách podmínkového souvětí potenciálního

- překlad do češtiny: čeština nemá speciální prostředek pro vyjádření potenciality, nejčastěji se používá kondicionál přítomný (splývá s irealitou), budoucí čas (splývá s realitou)

Ireálný

- Vyjadřuje, že mluvčí pokládá daný děj za nereálný v přítomnosti či v minulosti.
- používané konjunktivy:
 1. konjunktiv **imperfekta** pro irealitu v **přítomnosti**
 2. konjunktiv **plusquamperfekta** pro irealitu v **minulosti**
- zřídka se může objevit konjunktiv imperfekta i pro irealitu v minulosti
- záporka **non**
- používá se zejména v hlavních větách podmínkového souvětí ireálního
- překlad do češtiny: konjunktiv imperfekta se překládá kondicionálem přítomným („dělal by“) a konjunktiv plusquamperfekta kondicionálem minulým („byl by dělal“). V **současné češtině** se však **kondicionál přítomný** používá i **pro irealitu v minulosti**. Zasazení do minulosti může být naznačeno např. časovým určením nebo kontextem („kdybych to tehdy udělal,...“). **Latina** však rozdíl mezi irealitou v přítomnosti a minulosti **odlišuje**, což je nutné při překladu do latiny respektovat.
- U modálních sloves *volo*, *nolo*, *malo* může potenciální konjunktiv sloužit k vyjádření přání a ireální konjunktiv k vyjádření lítosti či zklamání. Potenciální konjunktivy přítomného času *velim*, *nolim*, *malim* vyjadřují přání vzhledem k přítomnosti či minulosti, ireální konjunktivy imperfekta *vellem*, *nollem*, *mallem* vyjadřují lítost, zklamání apod. vzhledem k přítomnému nebo minulému ději. Po těchto slovesech se objevuje
 1. infinitiv (stejně podměty),
 2. akuzativ s infinitivem (různé podměty),
 3. větou konjunktivní bez *ut* (různé podměty): podle pravidel o způsobové závislosti má konjunktiv přítomného času hlavního a konjunktiv imperfekta času vedlejšího, např.:

Velim id faciat.

Chtěl bych, aby to udělal (a je to možné).

Vellem id faceret.

Chtěl bych, aby to dělal / Kéž by to dělal. (ale nedělá to)

Vellem id fecisset.

Chtěl bych, aby to byl udělal / Kéž by to byl udělal. (ale neudělal to)

Vyjádření předpokladu

- používané konjunktivy:
 1. konjunktiv **prézentu** pro **realizovatelný** předpoklad v **přítomnosti** nebo **budoucnosti**
 2. konjunktiv **plusquamperfekta** pro **nerealizovaný** předpoklad v **minulosti**
- pro minulost zřídka i konjunktiv imperfekta, ale jen ve 2. osobě
- jedná se v podstatě o vyjádření potenciality (konj. prez.) a ireality v minulosti (konj. plpf.), s větou bývá paratakticky spojena věta, která obsahuje potenciální nebo ireální konjunktiv.
- záporka **non**
- překlad do češtiny: předpoklad lze vyjádřit např. pomocí „předpokládejme, že“:

Assem habeas, assem valeas (Petr., 77, 6)³

Předpokládejme, že *bys* měl *as*, měl *bys* *cenu asu*.

Spojení záporných vět

- volitivní typ konjunktivu:
 1. souřadné spojení dvou záporných vět: ***ne... neve***
 2. souřadné spojení kladné a záporné věty: ***... neque***
- potenciální typ konjunktivu:
 1. souřadné spojení dvou záporných vět: ***non...neque***
 2. souřadné spojení kladné a záporné věty: ***... neque***

³ Ex Traina (1993: 252).

Souhrnná tabulka konjunktivů

		PŘÍTOMNOST	MINULOST
VOLITIVNÍ TYP ZÁPORKA <i>NE</i>	vybízející a rozkazovací	konj. přítentu / perfekta	konj. imperfekta / plusquamperfekta
	přací	konj. přítentu / imperfekta	konj. perfekta / plusquamperfekta
	koncesivní	konj. přítentu	konj. perfekta
POTENCIÁLNÍ TYP ZÁPORKA <i>NON</i>	potenciální	konj. přítentu / perfekta	konj. imperfekta / (plusquamperfekta)
	deliberativní	konj. přítentu	konj. imperfekta / plusquamperfekta
	ireální	konj. imperfekta	konj. plusquamperfekta (imperfekta)
	vyjádření předpokladu	konj. přítentu	konj. plusquamperfekta (imperfekta)

IMPERATIV

Imperativ slouží k vyjádření rozkazu. Latina má dva typy imperativů:

1. imperativ I nebo také **přítomný**
2. imperativ II nebo také **budoucí**

Běžně se setkáváme s imperativem I, který má tvary pro 2. os. sg. a 2. os. pl. např. *lauda* „chval!“, *laudate* „chvalte!“ atd.

Imperativ II

Imperativ II má tvary pro 2. a 3. os. sg. a 2. a 3. os. pl.

Tvary imperativu II

	1. konjugace	2. konjugace	3. konjugace	typ <i>capio</i>	4. konjugace
2. sg.	laudato chval, necht' chváliš	moneto napomínej, necht' napomínáš	legito čti, necht' čteš	capito chytej, necht' chytáš	audito slyš, necht' slyšíš
3. sg.	laudato necht' chválí	moneto necht' napomíná	legito necht' čte	capito necht' chytá	audito necht' slyší
2. pl.	laudatote chvalte, necht' chválete	monetote napomínejte, necht' napomínáte	legitote čtete, necht' čtete	capitote chytejte, necht' chytáte	auditote slyšte, necht' slyšíte
3. pl.	laudanto necht' chválí	monento necht' napomínají	legunto necht' čtou	capiunto necht' chytají	audiunto necht' slyší

U některých sloves se tvary imperativu II používají místo imperativu I pro 2. os. sg. a pl., např. *scito* „věz“, *scitote* „vězte“ a *memento* „pamatuj“, *mementote* „pamatujte“.

Objevuje se v nařízeních a předpisech (zákony, liturgické předpisy, morální apely, ...) a má významový odstín „vždy budiž takto jednáno“, např.:

Virgines Vestales custodiunto ignem foci publici sempiternum. (Cic., Leg., 2, 20)⁴

Vestálky necht' střeží věčný oheň ve veřejném krbu.

Je doložen i v případech, kdy lze předpokládat vliv hovorového jazyka (např. u Plauta nebo v Ciceronových dopisech), např.:

Cras petito, dabitur Nunc abi. (Plaut., Most., 770)⁵

Zítra popros, dostaneš. Teď jdi pryč.

POUŽITÁ LITERATURA

GHISELLI, Alfredo – CONCIALINI, Gabriela. *Il nuovo libro di latino – vol. I. Teoria.* V ristampa. Bari : Laterza, 2002. 550 s. ISBN 88-421-0322-5.

NOVOTNÝ, František. *Základní latinská mluvnice.* Vyd. 2., v H & H 1. Jinočany : H & H, 1992. 297 s. ISBN 80-85467-91-7.

TRAINA, Alfonso – BERTOTTI, Tullio. *Sintassi normativa della lingua latina : teoria.* 2. ed. Bologna : Cappelli Editore, 1993. 519 s. ISBN 88-379-0717-6.

⁴ Ex Traina (1933: 256)

⁵ Ex Traina (1933: 256)